

Изази сваког четвртка
на дијелом табаку.
Стаје за Црну Гору, Ау-
стро-Угарску, Босну и Хер-
цеговину:

годишње . . . 6 злор.
на по године . 3 " "
на четврт године 1 " 50.
Срвају годишње 20 дин.
на по године . 10 " "
на четврт године 5 " "
сне друге земље 20 злат.
годишње.

ЦРНОГОРКА

ЛИСТ ЗА

КЊИЖЕВНОСТ И ЗАБАВУ.

Уредник:

ЈОВАН ПАВЛОВИЋ.

Претплата из Црне Горе
и сва писма шаљу се са-
мом уреднику.

Претплата из Србије у-
пућује се Велимиру Вале-
жићу у Београд, а из дру-
гих крајева под адресом
P. Karamanović Sattara
аа „Црногорку“.

Претплату примају сви
наши књижари и новинар-
ске експедиције. Нефран-
кирана писма не примају
се.

Број 23.

ЦЕТИЊЕ, 28. Јуна 1884.

Година I.

Мојој драгој.

I.

Љубим ли те ?

Питај ноћу љуби л' мјесец
И звијезда бл'једи сјај !
Питај рујна љуби л' зора
Топли сунчев загрљај !

Питај душо ти анђела
Љуби л' вишег Бога храм !
Питај врага љуби л' пако
И пакленог огња плам !

Питај небо ведро плаво
Љуби л' сјајни Божи трон
Питај Бога љуби л' душо
Земљу грешну, васион

Исто тако питат' мене
Љубим ли те етрасно ?
За тобом ми срце вене
У теби ми нада сва !

II.

Кунем ти се !

Кад се родих, оним часом !
Мученичким мајке гласом !
И радосним оца криком !
И обојих мртвим ликом !

Кунем ти се првим даном
Кад те виђех — мајке храном !
И пољупцем првим душо
Са усна ти кад сам куну !

Кунем ти се твојим дахом !
Кунем ти се мојим страхом
Кад први пут питах мила
Би ли мене пољубила ? !

Са пољупцем првим пламним !
Са састанком првим тајним !
Са посљедним ма кад био
Вазда сам те ја љубио !

III.

Кад ће престат' ?

Кад се сунце с неба сруши !
Кад се море све осуши !
Кад се ноћна даном створи !
Кад св'јет грјешни сав изгори !

Када пако небом стане,
Кад трон Божи у ад пане,
И кад тамо не устоја
Тад ће престат' љубав моја !

J. Поповић-Липовац.

МОЗАК И СРЦЕ У КЊИЖЕВНОСТИ.

(Наставак).

Не можемо даље поћи, а да на овом мјес-
ту не поменемо два великана француска из онога
доба.

Холбах (Holbach, P. D. Thiry de) у
својој „Системи природе“, гдје је изложио за-
коне физичнога и моралног свијета, опростио се
највише од мана својега доба и најдубље је
прод'о у суштину ствари о којој је писао и
размишљао. Читајући његова размишљања из

онога доба, када природне науке још не бијаху
толико развијене као данас, човјек се мора ди-
вити проницаљивом уму његовом, који је још у
оно доба засвијетлио свијету новом свијетлошћу,
која још ни данас није потамњела.

Али да га видимо на дјелу.

Он почиње своја разлагања тијем, што ве-
ли, да је човјек чисто физичко створење, и да
је морални човјек исто физичко створење, само
са другог гледишта посматрано. Тијем је рекао,
да су закони физике и морала исти, да је на
пошљетку физика и морал исто. Природа је све

и закони природе за све важе; али у природи имају два са свијем одређена елемента: нешто што се креће и нешто што кретање производи. Оно што се креће, можемо да опазимо; оно што кретање производи, не можемо да опазимо, него о том само судимо. Прво је физично, друго мишљено.

„Физички човјек — вели Холбах — ради по узроцима, које можемо опазити својим чулним органима; морални човјек такође ради по физичким узроцима, али ми те узроке не можемо да опазимо.“

Холбах држи, да материја никад није постала, него да је од увијек била, дакле да то, што се зове створење материје, нема никаквога смисла. Као што материја никад није постала, тако не може никад ни престати; она се никад не може уништити; она је од увијек ту са свјема својим својствима нити јој се иједно од увијек може одузети или уништити. Материја и кретање — то су истините ствари, чињенице. О сили у природи говорећи, Холбах, међу осталим, ово вели: „Она неодољива сила, ова универзална моћ и оншта енергија није ништа друго него излив природе ствари, којим се све без прекида креће по одређеним, сталним, непромијљивим законима.“

Душу Холбах не дијели од тијела. Она му је са свијем спојена с тијелом, то исто што и тијело, само једна функција његова. Што су философи, а на име спиритуалисте, поред думе измислили и такозвани „дух“, то Холбах сматра за учељачки марифет, којим се незнање прикрива. Дух и душа — то је иста ствар.

Ми смо у заблуди — вели Холбах — због тога, што сматрамо тијело као сирову и лијену масу, а оно то није, него је осјетљива машина, која свијест има о примљеним с поља утисака и свијест о себи самој, коју добија памћењем примљених утисака. Мисли су промјене у мозгу, а да би се могло мислити, за то је потребно и безусловно нужно, да се приме с поља утисака кроз чулне органе. Без тога нема мишљења. Дошљедно томе Холбах одбацује теорију о урођеним идејама и о урођеном моралном инстинкту. „Сва морална осјећања — вели Холбах — плод су дугог и разновреног искуства; она су више или мање тачна, према особинама наше организације и према узроцима који на ову утичу. Ми то искуство своје примјењујемо и дјела других људи пресуђујемо, то је оно што називамо именом моралнога инстинкта.“

Још у оно доба Холбах је изрекао, да човјек нема слободне воље. О души казао је, да она престаје са животом тијела, што потпу-

но одговара његовој теорији, по којој душа ништа друго није него функција тијела. Угине ли тијело, престаје му и та функција. „Зар је наша душа друго што — пита Холбах — него начело осјећања? Зар није осјећање то што ми мислимо, радујемо се, тужимо? Зар је живот друго што а не укупност промјена и кретања својствених нашем органисаном створу? Чим тијело престане живјети, оно већ није ништа ни осјетити не може; дакле не може ни мислити. Мисли нам долазе кроз чулне органе. Живот је сума кретања у цијелом тијелу; осјећања и мисли један су дио тих кретања; код мртвога тијела нема од свега тога ништа.“

Вриједио је чути, како је овај велики мисленик француски судио о срећи, врлини и моралу.

„Човјек стоји — тако пише Холбах — у обавезности према себи самом, да му буде добро а да избегне зло. Догод је жив, човјек нази на одржање себе самога и на све што томе служи. Човјек дугује самом себи своју срећу. Али наскоро човјек некуси, да сам за себе није у стању да прибави себи све што може послужити срећи његовој. С тога се удружује са себи равнијема, који исто тако мисле и осјећају, но који се исто тако за себе брињу да им у свему буде добро. Сад онај човјек види, да ће му ови други људи само онда бити у помоћи, ако од тога и за њих какво добро проистјече. Из тога дође човјек до закључења, да му само онда може бити добро међу људима и да ће му ови само онда помагати у зпању његове среће, ако и он сам принесе један дио у видање њихове среће, т. ј. ако се у свако доба тако влада, да задобије пријатељство, признавање и поштовање својих ближњих. По томе људи су једни другима нужни, ако хоће да буду срећни, и нико не може очекивати од другога помоћи у својој срећи, ако тај други не нађе и своју корист у помоћи, која се од њега тражи. Помагати другима људма да буду срећни, то се зове врлина. По томе уман човјек обвезан је себи самом, да помаже другима, јер помажући другима осигурава и себе самог и своју корист. Врлина није ништа друго него вјештина уредити себе срећом других. Ваљан је човјек онај, који ради о срећи другичјег. То је права основа свакога морала.“

Прије но што се осврнемо на овдје изложена основна начела философије Холбахове, да видимо у кратко другога његовог земљака и врелога друга у мозгању.

Де ла Метри (Julien Offroy de la Mettrie) каже, међу осталим, да се никад не ће право сазнати ни докучити, шта је то душа а шта тијело; тек је извјесно ово: да душа не може

бити без тијела, као што ни материја не може бити без форме. Душа и тијело постају заједно, у истом тренутку. Само је оно четинито, што доцнамо помоћу чуждијех органа. Материја је сама по себи лијена; у њој је само сила инерције. За ретање мора се замислити какво начело које га проузрочи, као што је проузрочено дупање срца, осјећање у живцима, мишљење у мозгу. То начело, које кретање проузрочи, зове се душа. Материја је само онда пасивна, кад се апстрактно замисли; у самој ствари пак она никад није без кретања, никад без форме, дакле је увијек супстанција. Моћ кретања лежи увијек у самој маси, пити има те моћи извап материјалнога свијета. Материја има и моћ осјећања. Све што осјећамо, долази нам преко чуждијех органа; без њих не бисмо могли ништа осјетити. У нервним цијевима налази се нека течност, рецимо животињска душа, која посредује између душе и тијела. У души постаје сазнање нечега у опом тренутку, кад нам спољашњи утисак такне у дотични чулни орган. Само се оно осјетити може што је материјално. Без чулних органа нема мисли. Душе овакове, као што је замислају философи спиритуалисте, нема.

Сву срећу човјечјег оснива Де ла Метрија на осјећању мишле. Мишља, коју чулни органи осјећају, јака је, али кратка. Срећа, која је резултат складног расположења цијелог нашег бића, одликује се трајношћу и типичношћу. Осјећање је битна особина човјекова, образовање само случајна. Права срећа односи се на осјећање, не на образовање, а главно је да људи буду ерени. Рефлексија може срећу увећати, али је не може произвести. Ум може да смета срећи, и то са разних предрасуда, које су везане за мозгање. Кад се ум ослободи од тих предрасуда, онда он служи као средство за зидање среће. Главни извор среће лежи у добром васпитању, којем је циљем, да се душа доведе у складни мир сазнавањем истине. Врлина је само нешто релативно; зло и добро имају значења само у колико се односе на друштво. Закони се само за то издају, да би се зликовци застрашили и под уздом задржали. Ради свога оцетанка друштво је принуђено да гони зликовце; но ипак, гонећи зликовце, друштво не би требало да им већу штету наноси него колико је нужно за његово одржање.*

Оваковом схватању душе и њенијех појава, као што га налазимо у Холбаха и Де ла Метрија, не може бити замјерке ни са гледишта данашње науке. Истина, ови мисленици ви-

јесу могли основати своју теорију на физиолошком темељу, јер у оно доба физиологија још није била израђена на подлози егзактне методе као „органска физика“ а нарочито познавање живаца и живчане системе, дакле баш онога што је у овој ствари главно, није онде још било ни у свом зачетку. Па ипак како је голема разлика између метафизичарског умовања њемањих философа и овога више или мање погођеног али одлучног реалистичног мозгања француских материјалиста! И ако ови потоњи нијесу још могли доћи до позитивнијех резултата на пољу психофизике, ипак је заслуга њихова велика у томе, што су оборили средњевјековну схоластику и утрли пут здравијој могућој радњи, која се тек у данашњем вијеку отреса од свијех средњевјековних окова, премда „народ мисленички“ још и данас рађа велеучене докторе који својим егзотичким производима стварају анахронизам, као што ћемо то одмах видјети.

(Наставиће се).

На повратку с Бранкове свечаности.

III.

По Фрушкој Гори.

(Свршетак).

Све равницом покрај Фрушке Горе између два реда вучијех етабала, што широки друм осјећавају нама су која чебела, тако да предирћу кроз мирни ваздух, осјећамо око нас пријатни вјетрић, који подмиљу вучијану благање. Како је била чебела и доба од литургије пратила су нас и срјетала на више мјеста врло лијена и велика звона са сеоских цркава. У Ш и ш а т о в а ц *) смо у само подне стигли. Овијем је манастиром управљао као архимандрит наш велики pjesник Лукијан Мушички од 1812 до 1824, кроз који период морао је у подносити за пуно двије године велику неправду, да стоји под управом проетог и суровог калуђера, који му је чинио да три сваку уреду и нужду, тако да је био без кошуље и без обуће! Као генија — јер генија опрощања нема, вели Гвераци — њега су мрзили на митрополициком двору у Карловцима и пијели осрамотили, да је манастир упропастао, а његова чиста савјест и чудотворна моћ поезије кријепила су га, тер се овако хешно:

Осам лет в Шинаговцие трудиха,

ни чест пожанает!

Сине ви не ваз зворите возмезди, пиши:

Сине ви не ваз богатјете волюју, сини:

Сине ви не ваз носите, о волове, плути:

Сине ви не ваз сог медом полните, ичел!

И на Видов-дан оправдава погрјешку кнеза Лазара овако:

Престај судити! Бје челојек и он,

Того л чужд будет, что челојеческо?

Срјешшиа васто сине князи;

Сине и није срјешат вельжи!

*) Die Geschichte der Seele, die Hygiene des Geisteslebens und die Civilisation. Von Dr. Eduard Reich. Minden i. W. Brun's Verlag 1884.

*) Је у прошлом броју стоји Кувежди исправи Шинаговца.

О вјек оваче! Трех научи нам ти
Времен из книги вјашних очима свијет.
Откри им знаке лествих Вуков,
Милошем хитро наступиш сјет.

Па у пресми својој лири, вели јој да је он уза-
њу смокојан и

Терпијина жељезна
Облека во брону,
Легко сношу сва тужна,
И в шед моју смотлу —

Коју овако опредјелива:

Хранит јазик и вјеру;
Шет' ерско изја, дух;
Обичаји, храброст стару;
Љубов вајашну свјек!

Тер је „Глас аров шишатовачке“ прославио и
обесмртио име Мушицког „от Пеште даж“ до Черне
Горе“ поред Раића и Дошегеја, који су нас учили
познати и љубити што је ерско, и тијем из мр-
твијех ерски народ ускренули.

Познајте в первах, Србалином Србани чим
Јест, таже вељу духа, сурда
Силој сједините, хранит свјатнију.

Овако прате шездесет година Мушицки учи ер-
ску „јуност“ доцнију „омладину“, која га наука уз-
дигла на врхунац родољубља ерскога. Па јели могао такав Србљуб да Првој Гори не ода
душку пошту? У оди Владимиру Петру. „Ч е р н о г о р
ских Србов Поведитељу“ на 1 Јануара 1821
баш за вршете његова страдања у Мишатовцу њего-
ва се лира разлиже:

В горе твојој ти духом се да аж јесем!
В горе, иджеже јест независност
Остала дрвена сербска дрвства:
Знаа иджеже отцев-свобода!

Силом блистае!

Уже вјек вјати, Сербити о славно,
Сеја свобода јест е половноју
Пош! Свјанчен отцев остаток!
Двиња синов и борба и слава!

Шишатовач лежи на подножју Фрушке Горе на
дивном мјесту, а пред њим се разастере равнина
до Саве, преко које се виде планине шумадјиске а
преко Дрине босанске. И црква и куће су му велике
и лијене, те лијено изгледа из шуме, која га окружава.

Храм је црква мала Госноја а у цркви пошту-
ју се моћи св. Стефана Штиљановића, чију
успомену манастир слави 4. Октобра. Светитељ ле-
жи у богатом ћивоту пред престолом Спаситељевим.
Св. Стефан је родом из Паштровића, сродник
попљеђа деспота Јована Бранковића, ком је Је-
лена деспотица Бранковића, пошто је сама као удо-
вица неколико десетотом ерскијем управљала,
предала достојанство деспотока над народом ерски-
јем у онијем странама. Св. Стефан умро је г. 1515,
у граду Шиклопу у Варашу, ће је био сакраћен.
Када је цар Сулејман војевао на Угарску, њеки
Амира-паша г. 1543 освојио Шиклоп и Турци вањоше
ту моћи свечеве шјелокуше. Кад је Амира-паша до-
знао чије је тијело, предаде га њеком калуђеру, који
га у Шишатовач пренесе. Вели се да је овај паша,
ког су Турци били ћететом отели и потурчили, био
у сродству са Штљановићима. Кад је за то чула де-
спотица Јелена, удовица Стефанова, она похита у
Шишатовач, ту се замонаши под именом Јелисавете
и три године поживје постети и модећи Бога и би
сакраћена у истој цркви.

Игуман шишатовачки примио нас је најурдије,
и пошто смо мало починули, звонце нас је на објед

позвао. Преко објед а овђе нас три-четири ђака
стигоше, који одма посједане за триезу. Игуман је
жало што нијесу раније дошли, али исто им није
криво било, јер је и њима изобила било да једу.
Као што сам већ рекао, те обвјем манастирима се
добро једе; обично је у подне чорба, на говедина
са кавкијем зељем, на кавзо друго јело, и тијесто;
у вече такођер два јела, понајвише кисјела чорба и
парикаш. Вина је изобила и доброга бијелога, а
крух је свуда при и од више дана али врло укусан.
Мислим да мијењају ражи са шеницом. Од овога кру-
ха изпосе и у јутро е казом, која се у триезарији
узимае.

По обједу смо мало спавали на се справљали
у Кувеждин на кошац. У томе нас ту затече млади
парох Дивовшки Николић, који нас је имао извести на
пут у Кувеждин, али нас он заведе у Дивош, ће нас
је частно у својој кући вином таквијем, да смо му
мирис чузи из друге себе. Болета вина нијесмо у
Сријему пили а мислам да га нема болета ни у Угар-
ској. Ту је било с нама још неколики Дивовшанин,
који су шћели да и њих походимо. Морали смо још
код једног узести, па смо прешли да нас у Кувеж-
дин не чекају, куд смо били справили наше ствари,
Дивовшани нас непратине до близу манастира и ни-
јесу се шћели с нама растанути прије него смо им
напола обеклај да ћемо им сјутра гости бити. Кад
смо прешјели у манастир било је тасно, и нашили
смо калуђере ће вечерāju и међу њима једног мла-
дог озицира Србина. Олма и нама изнесу вечеру,
коју пријатни разговор зачињаше. За триезом није-
смо нашли архимандрита, јер не вечера. Ово је пр-
ви архимандрит, кога затекосмо у манастиру. Сјутри
дан чекао нас је у лијеној башти да заједно кажу-
лијемо. Сусрете нас достојанствено и љубазно, извину-
јући се што није на вечеру био, и питајући нас, ће смо
се синоћ толико задржали. Кад је чуо окле сам ја и г.
Петровић, стаде нас распитивати за своје познанне
у Србији и Далмацији. Чини ми се да рече, да је
као ђакон с јединијем владиком у Далмацији долазио.
Архим. Сава Стојинић управља кувеждином од два-
десет година. По свему би рекао да је добар еко-
номном, јер ми је Кувеждин у сваком обзиру нај-
љепши утисак учинио. Из разговора његовога видјео
сам, да он овај манастир сматра као своју кућу, из
које никуд не намијера. Архим. Сава биће прешао
седамдесет, тер му се лијена брада до појаса би-
јела као снјеж. А што ми је највећма према њему
поштовање улило, то је његово милосрђе. У Кувеж-
дин је боловао један млади професор из Н. Сажа.
Кад је ту дошао, једна је излетео у одређену му
субу — тако је слаб био. Сјутри дан је замолио,
да му се одреди једна соба при земљи, јер до оне
има тридесет и толико ступена. До тада, рече нам
г. архимандрит нијесам знао, колико се ступена сва-
ки дан по толико пута нећем, а он их је први пут
пробројио. Све што год је желео ту је налазио, баш
као Миленко у Воочину. И као што Миленко не на-
ђе лијека у ершиногорскијем живоносијема вјетри-
ћима, ни он га не нађе. Како су га калуђери њего-
вали, види се и по цвијећу, што му на гробу гоје.
Нека ми је за то част у цијелом Српству. И млади
ошцир, кога овђе нађосмо, дошао је ради здравља
за које врјеме, да се напаша чистијем и мирисијем
горскијем дахом. Али је он у најбољу момачку сна-
зи и ја се уздам да се могу још ће сусрести са
овијем синпатичнијем кувеждинскијем болесником
потпуноме му здрављу.

Из банте смо пошли у знамениту цркву кувежинску, која је Св. Сави посвећена. Како иконостас тако сву цркву изнутра насликао је чувени српски сликар, пок. Паво Симић. Његове су нас слике ту највијатније задржавале. Од њега имамо још шпедеће иконостасе : у шабачкој цркви, у николајевској цркви Трандафила и Платонов ој катедр у Н. Саду, у Харитиној катедр у Земуну, у великој цркви с о м б о р с к о ј, у манастиру Ораховици, у Глини, Сенти, Башахиду, Пирошу, Ђурђеви и престојне иконе у Фучошкој цркви.

У збирци Матице Српске находе се двије Симиће слике „Вирчанин Илија“ и „Хади Веро и хаџи Рувим“, које још је поконио преосвештени владика Теофан. Од Симића је и позната композиција „Прногорски пјесив“ са 22 лика, коју је био посветио српском књижевнику Тодору Павловићу. Али се не зна где се оригинал ове слике налази. Кувежински рад Симићев још знаменитији постаје јер је изведен надахнућем генијалнога пјесника „Св. Саве“, онда архимандрита кувежинског а сада владике пакрачког, преосвештеног Никанора. По зидовима су насликани у великим сликама знаменити догађаји из живота Св. Саве, како их је пјесник „Св. Саве“ описвао. Нијесмо се могли нагледати тихх слика, и одишта да на овом путу ништа нијесам видио него ову цркву, пун бих се задовољства с пута враћао. Сликар Симић умро је у родном му Н. Саду г. 1876 а у стању сам извести, да пјесник Св. Саве и ако болује од водене болести, ради брижљиво и непрестано по сву ноћ на књижи српској, у којој редоследом вијести мило ми је завршити ово наше издање Фрушкогорских манастира.

Али највећи и најбогатији манастири који плаћају до пет хиљада епирина само земљарише ; Крушедол, Гргетег, Велика Ремета и Привина а Главна на Фенек и Хоново пијесу нам били на руци, да их полазимо. Да смо продужили правцем на Буковар, бисмо сврнути и у Привину Главу ; али наш сапутник др. Петровић није се могао дуго на путу задржавати, зато се из Кувежина временом на Илок, где смо имали сјести на лађу, ја узбрдо до Буковара а моји сапутници избрдо до Н. Сада и Биограда. У два сата послје подна на илочној станици на Дунаву брацки се растадосмо и ја сам путовао у Буковар са оубљубљеном ми самоћом.

Материјали за историју Ерцеговине.

Кад сам био пријед неколико дана у м. Косијерево, те прегледао имаошину манастира, нађох међу артијама манастирских једно писамце на којему бјеше овај наслов : На 1856 Августа 29. нове војничина за солдате што цар султан Абдул узима новца у раје од Ерцеговине, свега на ву је (т. ј. Ерцеговину) пало војника 257 по гроша 500 ; ево колико долази на сваки кадилук (округ).

Мостар	236.900	гроша
Љубушко	176.570	"
Дувно	52.320	"
Коњич	10.500	"
Невесиње	79.070	"
Столац	114.950	"
Почитељ	25.570	"
Требинје	120.980	"
Никшић	26.160	"

Гацко	102.850	"
Фоча	79.370	"
Чајниче	24.670	"
Таслица	101.060	"
Пријеноље	90.960	"
Колашин	25.570.	"

Свега 1,267.500.

Даље у истојему имену нађох записано колико који кадилук дава цару годињнега данка :

Мостар	199.180	гроша
Љубушко	148.481	"
Дувно	43.931	"
Коњич	8.841	"
Невесиње	66.374	"
Столац	96.691	"
Почитељ	21.441	"
Требинје	101.769	"
Никшић	21.990	"
Гацко	86.676	"
Фоча	66.646	"
Чајниче	20.759	"
Таслица	85.500	"
Пријеноље	76.359	"
Колашин	21.500.	"

Свега 1,066.139 гроша.

Свега војничине и дације 2,333.639 гроша.

У истијема артијама м. Косијерева нађох један штампани проглас којег је издао Омер-паша на народ ерцеговачки године 1861 т. ј. на годину дана прије рата црногорско-турскога од године 1862. И ако је исти проглас можда више пута штампан по новинама мислим да не ће бити сувише и овђе га привести. Проглас се приводи истијем језиком којим је писан са измјеном само правноснома*).

Е РЦЕГОВИНА ОБЈАВЛЕНИЈЕ.

Његово Царско Величество Наш честити и свјетли Султан, је мене за поглавара Његове вјерне Војске у цијелој Румелији милостиво наредити изводити, и мене овомо послао да преједим овој Комисији која је овомо наређена да види све што до сада није било право и да право начини.

С овом Царском заповиједи доша сам међу Вас да Вама Царску милост, и његово милостиво срце нима прирођено, да Вама познати покажем. Ви сте били преварени и због тога има близо четири године имали сте много терпихи и за ото сте много терпихи, зашто некоји људи, који само своје користи траже и гледају, они су вас на један пут метнузи, који је био тако злочест да не само да је Ваше спокоство за свим поварено начинили су, да се не може хесанити колико кривица Вас је напало да би требало да изгубито све милост, коју честити и свјетли наш Цар за Вас има. Сада требује да Ви покажете нашем Честитоме Цару да сте Ви Његови вјерни Подложници, и да сте вједни све Његове милости и очинске љубави.

Дођите даклем слободно до мене ја Вама од Свјетлога Царја све што сте до сада сагрјешили, и сву вергију, коју нијесте до сада платили ја сам вама све и цијело опрошеније от Честитогга Царја довео које ја Вама у Царско име познати даем.

* Проглас је штампан саевенијем словима. На њему је осветљени потпис Омер-пашин по српски, и приложен је Омер-пашин велики печат (турски). М. Д.

И још Вама обећујем :

1) Свако Село може једнога или два Старешине (Мухтара) изабрати и ја ћу и признати, и потврдити.

2) Свага Нахија може међу из међ себе из оних људи у којима имају највише вјерој и уздано једнога или два Коджа-Баши именовати.

3) Сви у педу законито слободу да можете градити цркве, и метнути звона, као и сви други честитага Царја подложници.

4) Да нећу допустити да заштије у Вашима кукјама да ковак чине, и да само за ни у сваком Селу начинено мјесту да имају да ковају.

5) Хоћу метнути Нама да се учини оно наређење које је међу Сахибијом от земље и међу Чиочијам било наређење и ово наређење било је заедно начинено от оне Депутације која је била позвана за ове, после у Цариград, ова Депутација била је настављена от Босански Сахибија от земље и от Чиочија како су они међу собом ову ствар наређени и обе две стране тако су међу собом су приволиле.

6) Обу Вама допустити да пореза от сваки куке буде дивота и предата от Ваши Старјејшина и Коджа-Баши, Царскому Поглавару.

7) Да у наредак Вама се поналаз Владике от вапета народа који знају и говоре Ваи језик, хоћу Патријарки препоручити.

8) Хоћу Вам помочи да можите земље за Вас купити.

Видите дакле да Наш Честити Цар, не само што је до сада било Вама милостиво опрашта, него још више брине се за Ваши срећу и наредак.

Послужите се дакле брзо и уверенијем ове милости и метните у срца ову добродоћу препоруку коју ја Вама још један пут свјетлујем да прихватите. Користе се дакле временом и прорубите се стања, кое би Вама могло поднудити пробоје пробоковати.

Ушчедите Царскому Двору ову Велику жалост да Ви преко Своје воље морао држати као мутлике и ушчедите Вама ову несрећу, која би Вам се морала у наредак из такоста немилностања догодити.

У Мостару 2. Јунија 1861.

(М. П.)

О м е р.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Geologische Uebersicht von Montenegro. Von Dr. E. Tietze. in 8. o, 110 Wien 1884. (Геолошки преглед Црне Горе.) (Српистак).

Иначо народ мора обрађивати мало комадиће земље, који се налазе на дну дубоких долова. И то је спољано с највишема гешкоњама. С великом мукот може се оштетити мјесто од камења, а при том ако се налази далеко од куће, ће пута нема, и ће се мора човјек невати по кршима уз брдо, а послеје ситувати се по остргом камењу у дубљину, ће ће обрађивати онај мали комадић земље. Кад узмемо то у призрече, ми морамо казати, да Црна Гора, барем у претходном припремању мјеста за орање и усјев, спада у најкултурније земље Јевропе, и ако то изгледа, као парадокс.

Из тога само собом излази, да су Пригорци, налазећи се у опаквом стању, увијек морали са чежњом гледати на оне плодне равнице, од којих у пошљедње вријеме један добар комад у Доњој Мо-

рачи (или Доњој Зети) и они су добили с мукот. (стр. 98—99.).

Сад да видимо, што г. Тиеце мисли о минералним богатствима Црне Горе.

Ми знамо већ, да у главном сву превлађује калкарна формација, и слојеви од најстаријега времена леже под њом тако дубоко, по мјестима нижијем од површине мора, да није могуће ни доћи до њих; а само у нима налазе се минералне жиле. Али ипак у сјевернојеточној половини на доста мјеста претара формација избила је на површину, а још више има веревских слојева, међу којима такође налазе се минерали.

Путујући с Андријевце на Коланин г. Тиеце нашао је нешто, што даје само претполагати неко минерално богатство. Тако кренувши од села Слатине уз брдо и изаплавши на врх њега, он је видно ту цијелу стјејену из кварцитога пјешчењака. За тим ступивши у долину Градишнице, налазио је црвенкасте кварците или јасписе. Још мало даље обрнувши на више уз Вац пут Шаревана, таман при њему спазио је конгломерате од ситних зрна кристалне форме и за њима опет пјешчењаке са сјајношћу. Ови пјешчаници и шпери често су били просјечени жилама бијелог кварца. Поводом овога он говори: „На изворима ријеке Крашнице близу Андријевце ми смо видјели овакве жиле само у комадима; али у околини Градишнице ми смо нашли цијелу стјејену од кварца. Ако се иђе у Црној Гори може тражити злато, то прије свега у оваквим кварцима. На жалост до сад хемиска анализа неколиких комада, које сам попио с Крашнице и Ваши, нијесу могле показати танко присуство злата у каменој маси“ (стр. 17).

На проласку преко Сутормана он је нашао у врши од велика врло лијена и велика зрна малахита, у којем се по хемичкој анализи налази бакрени карбонат са ситржином воде, и заједно с малахитом мала зрна бакрене лагуре (lapis lazuli). Али садржина је толико мала, да се не би могла исплатити трошкови око обрађивања. Требао би било потражити на другом мјесту, и као такво он бљески једну широку долину под врхом Сутормана, гдје на сјеверној страни избија јак извор (мора бити, Башина вода) (стр. 62).

Није могао он да се обрати пажњу и на петролеје, што се налази близу Буковица у Црници.

Што се тиче хемиске анализе овога петролеја, ми је имамо у књизи г. Шварца; од г. Тиеце нама је интересантно чути, шта он мисли о могућности да се пронађе прави извор петролеја, како би се могло радити на њем.

„При сваком истраживању мјеста са каменитим уљем не треба се давати великим узданима, кад ово мјесто лежи изолдирано и не може се изводити закључак из компилука. При том ми овђе имамо посла с једном геолошком површином, о којој се никад није знало да би она садржала у себи нафту; тако да и с ове стране нема никакве вјерности. Али при свем том ја налазим за потребито да се испита има ли у Буковику толико петролеја, да би предло око њега радити. За то може се поручити, да се оно мјесто бургија. Само не треба мислити, као што претполаже г. Шварц, да би доста било бургијати на 100 стопа у дубљину; јер изискуства на другим мјестима ми знамо, да се он може наћи тек на дубљини три и четири пута већој. За то ми бисмо саветовали, или да се та ствар сасвим напусти, или да се рије-

ни тражити петролеј од највеће дубљине од један-
пут. Обезава успјех у овом и сама формација овога
мјеста. Слојеви старог шифера, из којегачи точи се
петролеј, представљају собом седло. Калкарна брда
са сјеверне стране ове шиферне пруге имају сјевер-
ну иклинацију, а јужно јужну. Прочувиши то исто
у Карпатима и по доказима Хефера, који је изучавао
подобне околности у Сјеверној Америци, из искуства
ја држим, да је овакви положај најзгоднији да се на-
ђу слојеви са каменом уљем. Такођер и постојани
сироводни каменог уља, се налази се у верфен-
ским слојевима Буговика и ако не у правим сланим
положајима, што није ни од преше, кад се нађе уље
то у жилама у шиферу. Ово се види из тога, што та-
мо има позната чобанима мјеста, на која долазе вли-
хова стада да лјаку. Близу овога мјеста ја сам на-
шао велико, врло лијепо кристале бијелогачи вода
гнса.“ (стр. 60—61).

Под Дурмитором близу села Недајна, а тако
исто на неколико мјеста у Бањанима и близу Грахов-
а има нешто руде од гвожђа, и види се, да се она
некад обрађивала, али руда је са свим слаба и могла
се обрађивати само онда, када гвожђа није било
нигде на близу и због тога што је оно састављало
риједак и скупоцјен предмет. За сада о том нико не
може ни мислити.

Узалуд је такођер он тражио и камени угљен :
свуд, што су њему износили, као угљен, није било ништа
друго, но шифер. А има у Ђешанској нахији камење
од клада, напојено асфалтом, које на јакој ватри може
горети и давати свој смолови мирис, због којегачи
људи и држе њега за ђумур.

То је све, што Црна Гора, представља интерес-
антног у геолошком одношају за науку и за прак-
тичне цијељи.

Истина је да се г. Тисе могло бавити у области
Кома, барем много мање, по око Дурмитора, и то се
узарока, што је тамо несигурно било од коминија Арба-
наса, на њега могао виђети манган с десне банде р.
Перутине; он није видио ни онај комад р. Буковице
при састанку с Тупшином, ђе се налазе масивне пруге
жељезне руде и цијеља гнијезда још некаква ме-
тала (као год бисмута); није био ни у Ђешанској
нахији, у којој се нашао доста дебели слој лигнита.
Али истраживање руда не спада у струку геолога,
који се задовољава одређивањем главних формација,
не пуштајући се у то, што се може случајно нала-
зити у њима, и ако г. Тисе није пропустио случаја
да обрати пажњу и на ову страну. С највећом при-
знателношћу на томе, што је г. Тисе учинио својим
геолошким прегледом Црне Горе, ми можемо само
сажаљевати, што он није имао више времена, да
проучи ову и у детаљима; јер видимо у њему не
само стручнога научеца, него и једнога човјека,
који има широки поглед на природу, развијен науком
и честим путовањима, и у исто вријеме умјех све
фанте спецаљаше природе свезати са животом наро-
да; на ђе тога свака његова биљешка у колико би
била интересантна за науку, у толико користна за нас
у практическом животу.

Цела стручњаци оцијене ово дјело г. Тисе са
гледништа спецаљаше геолошке науке; ми, познавају-
ћи добро Црну Гору и литературу, која се њом бави,
можемо казати, да досад није било природнога описа
Црне Горе ни цупашега, ни гачијега и научнијега; и
за то за свакога, који хоће да изучава Црну Гору
е природне стране, оно мора служити оснoвoм и

главним путовођом у овом лабиринту „скамењених
таласа некад узбуркнoгачи мора“.

Цетиње, 2. Јунија 1884 г.

X.

Позориште.

Позоришна дружина г. Ђ. К. Протића давала
је у сриједу лјаше представе једну за другом: нај-
прије „Шољ у Теја“, а за тијем „Царичин
Сужник“.

„Шоља Теја“ — то је весела игра у једном
чину, која се већ одавно представља на српској по-
зоришци, но која ће се према вредности својој још
за дуго на њој одржати; нарочито је пак згодна, да
испуни мјесто у комбинацији са другим којим комадом.
На Цетињу је представљана — ако се не варамо —
први пут. Овом приликом призваља нам се први пут
ђа. Протићка у улози Марије жене барона Вил-
деља. Ђа. Протићка као да је створена за улоге
њезне, лаке, живе и навине; сама појава њена на-
меће јој те улоге, које код ње још више потпомаже
глас подобан оним епитим гласињима, који се нику у
непрекидном предисвају узбуњених груди, а чисто
изгледа као да вијају једни друге. Саму улогу Мари-
јину погодила је ђа Протићка, врло добро. Г. Бо-
шњак о влић имао је у овом комаду главну улогу :
Камуфлеа. Он се умно доста добро наћи у оним пе-
риодичним ситуацијама, које његову карактерну улогу
претварају у комичну. Мало више салонског држања
не би му шкодило.

„Царичин Сужник“, весела игра у два
чина, одигра је истог венера врло добро. Г. То-
досић добро се нашао у улози Разумовскога. Ђа.
Протићка посведочила је у великој мјери свој
таленат за ивице улоге, представљајући Феодору у
свом цијељу млађане дјевојачке живости. Ђа. Пе-
рисова као вада, достојно је испунила задатак
своје улоге (Катарина Царина Руска). Кад ваља пред-
ставити женку-вечичину, било по спољашњем др-
жању, било по унутрашњем садржају, ђа. је Пер-
сова вада за то најзгоднија, права умјетница. Госп.
Савић не знамо гдје је цинич своје психолошке
студије кад се спремао за глумца, али нам се чини,
као да је био на правом мајдану, гдје се може про-
унити цијеља нарав заједно са спољашњим држањем
једнога човјека као што је гроф Валов, министар по-
лиције. Г. Јовановић није имао ни једну од
главнијех улога, али је ипак врло вјешто умно да
представи нарав Петрова заповједника градског, са
цијељом смјесом особина једнога кругог војничког
часника, који једном половином свога бића запови-
једа, а другом држи.

У четвртак 21. Јуна представљао се комад :
„Еј људи, што се не жените?“, едина из
свакидашњег живота у четири чина, по њемачком
од Јулија Розена, посрбио Бранко М. Јовановић. Ко-
мад овај узет је из грађанског живота.

Овом приликом не можемо на ино а да не ре-
чемо што о самом комаду, а наине о његову „по-
ербљивању“.

Комад је тај на њемачким позорицима врло
често вишен под насловом *Insere Fragel*. Да
њемачка позоришца није тако јалова у изворним про-
изводима, једва да би та „слика из свакидашњег жи-
вота“ имала дужегачи вијека од осталих свакида-
шњих умних створова. Но њемачка критика, по
својој неволји, примла је ту слику са неким признањем
те јој умечимла тим још коју годину потезања по глум-
цињима између Граца и Бремена. Дјело носи на се-
дичињој улози о ободити јина ивице једног
нашњих вишега једнога ивице једног ивице једног

би знамеше Розеновог — ма' не рекох ума — не, Розеновога кадула, Розенове фабрике. Што је на њему њемачкога, то је неотесано, неспретно, досадно. И најшљивије појаве, као што је она кад Пера Луткић (Бакаловић) долази на позорницу натоварен дјелимим прибором, постигао је писац једино мотивацијом те се оснива на вредној глупости тога лица. Имају неке глупости које су у неким приликама и односима ако не савсим немогуће, оно бар не-вјероватне. Француски писац не би никад био тако неспретан, ако неће да му дјело пропадне.

Док ми не доспејемо до изворне радње на пољу комедије, дотле морамо позајимати са стране. Но док се год француске позорнице фабрике у живој радњи — јер а Французи фабрикују, ал' колика разлика! — дотле немамо невоље притицати много слабијим производима њемачке Талије. Та ту нас бар не привиче никакви „уговори о трговини и пријатељству“!

Но кад се већ које српско неро лати да предади какву младину из маленог њемачког расада, онда нека просто преводи, а нека се чува „посрбљивања“. Да се које позоришно дјело може с разлогом овако „посрбити“, као што је то посрбник овом приликом учинио, није довољно да се тај догађај са свима појавама може догодити и у ком српском крају, него би се захтијевало и да су карактери такви који се у нашем „свакидашњем животу“ неријетко налазе. Но то скоро никад не бива, па ни у оном случају. Врло је, на срећу, ријетка појава и међу самим војвођанима, који су иначе најближи уливицу њемачког живота, да родитељи иду тако у лов на младожене, да тако намећу своје кћери, као што у овој „слици“ чини Мара Јагодићка. Особито кад није невоље и кад нема нише од двије слике. Тешко је паћи и онаког обдјелог прелеубица као што је Луткић, а потече је замислити и онако понашање у српског младожена као што га видимо у посљедњој радњи ове „слике“ у Гавра Максича са његовим очевидно већ и неувјести му Савци досадним поључицима. Свакојак се такве појаве у нашем животу ма на коме крају врло ријетке, ријетке појаве пак нијесу свакидашње те, овако изнесене, чине се повјероватне и неспрдне. Томе је највећа кривица у „посрбљивању“. Зато, оставио се у онште посрбљивања, но, кад мора бити, преводимо те не обмањујемо гледаоца да се то може и у нас сваки дан догодити.

О самој представи нема се много говорити. Ћца Перисова (Мара Јагодићка) борила се снажно са неспрдно своје улоге, које никаква глумачка вјештина не може изгладити да се не примјети. Врло се допао, као обично, г. Савић у Сими Јагодићу. Он је тако природно показао заузданог и пшљавог мужа да смо често могли заборавити да је то њемачки тип. Смјешни Луткић нашао је у г. Бакаловићу zgodног приказивача. Вриједна гђа. Тодосићка нашао се у улози слетканице Мутибариће у својој струди. Особито је показала гђа. Протићка то вече како је створена за приказивање несташних, безадањих или наивних карактера. У таким улогама као што бјеше Јованка има њена вееда и живахна нарав пуно прилике да се развије и свијетли.

У суботу 23. Јуна приказивана је Шилерова класична „драпанска жалосна игра“: „Сплетка и Љубав“ у извршном пријеводу вриједнога књижевника Јована Борчевића.

О самом комаду толико је писано у књижевности свијета да нам није потребе о њему говорити. Шилер је најзлатнији и скоро једини велики pjesник

трагедија у Нијемаца; према томе му је и „Сплетка и Љубав“ класично дјело.

Приказивање тога дјела захтјева врло јаке глумачке снаге и ми смо се мало побојавали да путничко друштво г. Протића неће моћи одговорити и умереним захтјевима те се обично ишту од „пугничког“ друштва. Мило нам је што можемо изјавити да се нијесмо плази рашта бојати.

Главне улоге биле су у добрим рукама, које се ни на нашим сталним српско-хрватским позорницама не би постијеле. Г. Тодосић (Фердинад) требао је мало времена док се загријао, но онда је задржао потребну топлиноту до краја. Гђа. Протићка (Луја), и ако се чини да није била у свом елементу, ипак је довољно одговорила свом тешком задатку, особито у мучној појави писања писма. Г. Савић био је Милер какав се само може пожелети, само се у посљедњој радњи, рекли би смо, мало уморио. Гђа. Тодосићка лијено га је помагала. Особито признање морамо вечерас изјавити г. Бакаловићу (Каб) и г. Бошњаквићу (Вурм) који су у тако тешким, класичним улогама показали, да су за своју струку дорасли, да умју мислити, пронајати и тако дубокога писца као што је Шилер и оно изршити што смисле. Од тако извјекбене глумице као што је гђа Перисова (Милфордова) нијесмо мање ни очекивали него што нам је ове вечери извијела; она је можда једина која није надманила наша очекивања.

У недељу 24 јуна приказивала је дружина г. Протића „Циганина“, коју одомаћен већ на свима српским позорницама најплоднији мађар, позорничког писца Сиглигетиче. Сиглигетича је за мађарско глумиште написао њених 50 разних комада. Код тако напреднуге радње, управо фабрикације, не може другачије ни бити, него да су умна дјела пишчева врло мална једна на друго. Кад му видли један од бољих комада, као да смо видли све. Ех што дисе онда. Значајно је у њима да скоро у сваком има хватање у војнике и велика жалост ради тога. У Црној Гори такав се мотив не може управо разумјети, он је овдје дераусе.

Ипак је публика радо гледала необичне слике, а добро воли гледалаца допријели се, поред тужно-шљаве слике Циганина Живка, кога је вриједни г. Савић обичном својом умјетношћу, зашинеом симпатичним органом, приказао, понавине pjesме, које су слушаоцима тако миле биле, да су се морале отовати. Међу пјевачицама најотјеније мјесто заузима гђа. Јовановића, од које се надамо још коју лицу pjesму чути док се дружина буде бавила на Цетињу.

Из узрока, који су наведени у 20 бр. овога листа, „Црногорка“ престаје излазити с овиме бројем.

Чланци, који су у пој остали недовршени, наставиће се у листку „Гласа Црногорца“.

Претплатници њени, који су се претплатили за три четврти или до краја ове године, нека изволе расположити с повием, који им претиче. Ми смо готови, да им тај новац натраг поврнемо или, ако им је по вољи, да га обрнемо у претплату „Гласа Црногорца“.

Цетиње, 27. Јуна 1884.

УРЕДНИШТВО „ЦРНОГОРКЕ“.